

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XIX: 2021

Grudziądz, dnia 26.07.2021 r.

Nr 31 (709)

1253. spotkanie

dr Jerzy Krzyś

ZWYCIĘSKIE BOJE 16. DYWIZJI W BITWIE WARSZAWSKIEJ 1920 ROKU

Nadchodzi sierpniowa rocznica pamiętnej bitwy warszawskiej, której stulecia nie mogliśmy uroczysto obchodzić ze względu na pandemię. Warto więc przypomnieć sobie dzisiaj ciężkie walki naszej 16. Dywizji Piechoty Pomorskiej, 16. DP, (stacjonującej w Grudziądzu), która była w składzie grupy uderzeniowej 4. Armii i szybko dotarła do granicy z Prusami Wschodnimi, zamykając „w kotle” wojska radzieckie, nacierające na Warszawę. Opis walk 16. Pomorskiej Dywizji Piechoty i w szczególności 64. Pomorskiego Pułku Piechoty zostały przedstawione na podstawie dokumentów sztabowych 16. DP:

Wiosną 1920 r., pułki grudziądzkie różnie kończyły formowanie i były zaraz kierowane na różne zagrożone odcinki frontu. Dlatego też w pierwszej połowie sierpnia jednostki piechoty naszej 16. Dywizji walczyły na różnych jego odcinkach: a to 63. pułk piechoty (d-ca ppłk Czesław Jarnuszkiewicz) wówczas bił się w rejonie Brześcia Litewskiego. W tym samym czasie, dowodzony przez kpt. Ludwika Bociańskiego 64. pułk wycofał się z dalekiego Polesia i trwał w obronie wzdłuż lewego brzegu Bugu koło Terespoła; a 65. Pułk (d-ca ppłk Franciszek Korewo), wycofując się z Wołynia, walczył o m. Równe 7-10 VIII, a następnie z 1. Armią Konną sowiecką (pod rozkazami sławnego komarza Siemiona Budionnego), biorąc udział w wielodniowej bitwie o m. Brody;

Wówczas 66. Pułk walczył na Polesiu, potem o Kobryń, a w I połowie sierpnia w rejonie Brześcia na Bugiem.

6 sierpnia, dowódcy pułków otrzymali rozkaz wycofania się z dotychczasowych rejonów walki i przemarsz do rejonu koncentracji w rejonie Baranowa (na kilkunastu kilometrach bezdroża nad rzeką Wieprz, na wschód od Dębłina). Sztab 16. DP rozlokował się w pobliskim Michowie. Skoncentrowała się tam także artyleria, przydzielona dywizji. Część drogi do celu odbyto koleją. W dniu 3 VIII dotychczasowy dowódca dywizji plk Stanisław Skrzyński zachorował i na jego miejsce przydzielono plka dypl. Kazimierza Ładosia (lat 43), który miał dopiero przybyć. Żołnierze byli przemęczeni i kilka dni wypoczynku z kolegami ze swojej macierzystej dywizji było dla nich niezwykle potrzebne. Biwakujące oddziały odwiedził 14 VIII Naczelny Wódz i podnosił ich na duchu, gdyż czekały ich jeszcze ciężkie marsze i boje. Wódz martwił się zwłaszcza złym stanem obuwia, W dniu 14 VIII odczytano wszędzie Rozkaz nr 71 Szefa Sztabu Generalnego gen. por. Tadeusza Rozwadowski (w zał.). 16. Dywizja Piechoty wchodziła teraz w skład 4. Armii, razem 11. i 21, dywizjami, dowodzonej czasowo podczas tej ważnej operacji kontr ofensywnej osobiście przez samego Naczelnego Wodza WP Józefa Piłsudskiego.

Bitwa warszawska 1920 r. Domena publiczna.

16 sierpień 1920 r.

BARANÓW – ŻELECHÓW

Zgodnie z rozkazami, początek działań ofensywnych miał się rozpocząć 16 VIII o godz. 4.45, ale wyruszone już o 2 rano, przeprawiając się najpierw przez bagnistą rzekę Wieprz, 16. Dywizja ugrupowana była przy lewym skrzydle Grupy Manewrowej. Zadaniem dnia było dotarcie do rubieży rzeki Wilga oraz do Żelechowa i Garwolina i ich zdobycie. Zadanie wykonano, przemaszerowując około 50 km tego dnia i staczając kilka potyczek. Nieprzyjaciel wycofywał się szybko z rejonu Żelechowa i Maciejowic w kierunku Stoczka Łukowskiego i Siedlec.

17 sierpień 1920 r.

ŻELECHÓW – KAŁUSZYN

Otrzymane na ten dzień zadanie brzmiało: „zajęcie w jak najszybszym tempie Kałuszyna”. Ważny ten powiat, leżący już na głównej trasie i szosie Warszawa – Siedlce, stał się główną arterią komunikacyjną wojsk sowieckich, które rozpoczęły odwrót. Opanowanie Kałuszyna było to zadanie dość trudne, nawet ze względu na odległość 60 km, płataniną dróg bocznych oraz ze względu na narastający opór nieprzyjaciela

Józef Piłsudski z gen. Rydzem-Śmigłym. Domena publiczna

i częste potyczki. Rozbite pododdziały wroga wycofywały się w popłochu na wschód

(to jest za Bug). Trzeba było przecinać i blokować ich drogę i je likwidować. Ale polscy żołnierze nie szczydzili nóg, parli prosto na północ, byli wszędzie witani owacyjnie przez ludność jako potencjalni zwycięzcy. Sprzyjała im także piękna słoneczna pogoda. Postawione zadanie zostało więc wykonane w całej rozciągłości. Tego dnia o 4.00 rano objął dowództwo w połowym sztabie dywizji w Seroczynie (ok. 30 kilometrów na północ od Żelechowa), przewidziany na dowódcę, plk Sztabu Generalnego Kazimierz Ładosia, którego zastępował do tej pory ppłk Czesław Jarnuszkiewicz, dowódca 63. Pułku Piechoty.

Także zadanie dnia całej 4 Armii było możliwe do wykonania, gdyż pułki Grupy Manewrowej po forsownym marszu dochodziły wachlarzowato od południa do głównej magistrali drogowej i kolejowej Warszawa – Siedlce – Międzyrzec Podlaski – Biała Podlaska i Brześć Litewski. Po zlikwidowaniu licznych punktów oporu, główna trasa odwrotu nieprzyjaciela została definitywnie zajęta, gdyż opanowano duże tereny po obydwóch stronach szlaków komunikacyjnych. Dowództwo dywizji zatrzymało się nadal w Seroczynie.

18 sierpień 1920 r.

KALUSZYN – WĘGRÓW

W miarę jak pierwsze rzuty bojowe parły do przodu, pozostawiały swoje powolne pododdziały tylowe w pewnej odległości za sobą, przez co były mniej bronione centralnie, co zmuszało je do staczania swoimi siłami wielu potyczek ze spanikowanymi resztkami grup rozbitków sowieckich. Tego dnia nie nadeszły rano wstępne rozkazy ze sztabu Armii, więc dowódca dywizji nakazał koncentrację wojska we wsi Mingosy, kilka kilometrów na zachód od Siedlec, które zamierzano zdobywać. Ale później rozkazano inaczej. Grupa Manewrowa miała nadal uderzać wprost na północ, przez Węgrów – Nur – Łomżę do granicy pruskiej. Sztab dywizji był blisko, we Węgrowie.

Tego dnia miała też miejsce bitwa Grupy Operacyjnej „Jabłonowo” z sowiecką 12. Dywizją Piechoty pod Brodnicą. Bitwa ta ocaliła Grudziądz. Nieprzyjacielska dywizja została rozbita i zmuszona do panicznego odwrotu. W Brodnicy, Jabłonowie i w Grudziądzu hucznie świętowano Zwycięstwo.

19 sierpień 1920 r.

SIONNA – WĘGRÓW

Dywizja była w marszu, by zająć rejon Węgrów – Miedzna – Wrotnów. Pod Broszkowem (ok. 10 km na zachód od Siedlec) doszło do prawdziwej bitwy Pułku Dzieci Grudziądza z sowiecką brygadą, wspartą baterią artylerii. Po całodziennej walce, grupa radziecka została całkowicie rozbita. 64. Pułk Piechoty triumfował!

20 sierpień 1920 r.

WĘGRŁÓW – NUR

I znowu tego dnia, intensywne marsze, aby dotrzeć do Bugu (ok. 30 km bocznymi drogami, 41 km szosą przez Sokolów Podlaski). Szczęście miał I batalion 64. pp, który został przewieziony koleją aż do Malkini, już na prawym brzegu Bugu. Po drodze opanowano miejscowość Czyżew, gdzie zdobyto wielu jeńców i samolot. Po dotarciu do miasta Nur, rozpoczęła się przeprawa przez rzekę Bug, wielce utrudniona, gdyż most drogowy został częściowo spalony. Przeprawiano się więc w bród, w samym mieście i w sąsiedniej wsi Kossaki. Przeprawa pułku trwała cztery godziny. Dobrze, iż pogoda była słoneczna. Ale już zaraz nadeszły rozkazy dalszego marszu w kierunku Dąbrówki Mazowieckiej, Jabłonki, Zambrowa.

Reprodukcja obrazu W. Kossaka, Bitwa warszawska 1920 r. Domena publiczna

21 sierpień 1920 r.

NUR – WYSOKIE MAZOWIECKIE

Most przez Nur saperzy naprawiali intensywnie. Trwały nadal dwie przeprawy przez brody, gdzie poziom wody wynosił 120 centymetrów. Przeprawionych żołnierzy kierowano zaraz do wzmocnienia obsady rejonów Dąbrówki Mazowieckiej, Zambrowa. Most uruchomiono około godziny dwudziestej i przechodzić po nim zaczęła 14. Dywizja, suchą nogą. W samym mieście wieczorem była potyczka kawalerzystów z uciekinierami. Zauważono, że strzelali do nich także żydzi, co było pierwszym takim wydarzeniem w obecnej bitwie warszawskiej. Nie pomagali już bolszewikom.

22 sierpień 1920 r.

WYSOKIE MAZOWIECKIE

Dzień minął bez ważniejszych wydarzeń, był wiatr i chłodno. Dywizja przemaszerowała spokojnie do planowanych miejsc przejścia rzek Narwi i Pisy, w rejonie Strękowa Góra i Tykocin.

23 sierpień 1920 r.

WYSOKIE MAZOWIECKIE – ZAMBRÓW

64. Pulk Piechoty skierował jeden batalion do m. Mężenina, a drugi w rejon Zambrowa, jako zabezpieczenie skrzydła 4. Armii od wschodu, Tymczasem 4 Armia zgrupowała się wzdłuż Narwi i Pisy, by zamknąć odwrót XII oraz IV armiom sowieckim. Przemarsz dywizji obył się spokojnie, przy słonecznej pogodzie.

24 sierpień 1920 r.

ZAMBRÓW – ŁOMŻA

Dywizja przeszła do rejonu Łomży, jako rezerwa Armii, wysyłając 2 bataliony do Radziłowa, a jeden do twierdzy Osowca. Rozkazano, aby w czasie wolnym w Łomży uporządkować tabory oraz wyrównać stany osobowe oraz stan zaopatrzenia materialowego żołnierzy. Pogranicze patrolowały inne polskie oddziały.

25 sierpień 1920 r.

ŁOMŻA

Rozkazano oczyszczanie terenu operacyjnego od sowieckich maruderów i rozbitków, wysyłając patrole w stronę rzeki Biebrzy, by ich wyszukiwać. Akcję tę wkrótce zaniechano, gdyż oni sami zgłaszali się do niewoli. Pogoda deszczowa..

=====

Tak przedstawia: się szlak bojowy 16. Pomorskiej Brygady Piechoty przedstawiony na podstawie suchych raportów bojowych Sztabu 16. Pomorskiej Dywizji Piechoty. Przypomnijmy Jej działania. Ona to uderzyła 16 sierpnia 1920 roku znad rzeki Wieprz w składzie Grupy Manewrowej Naczelnego Wodza i w ciągłym marszu ubezpieczonym z częstymi potyczkami i większymi bitwami parła na północ przez 320 kilometrów przez Żelechów – Mrozy – Węgrów – Nur – Czyżew – Wysokie Mazowieckie – Zambrów – Łomżę, aby osiągnąć granicę z Prusami Wschodnimi i zamknąć „kocioł” z wojskami wroga. O pełni zwycięstwa świadczyć może choćby zdobycz wojenna 16 DP w postaci: 25 armat, 19 jaszczy, 1 samolotu, 70 ciężkich i 635 lekkich karabinów maszynowych. Do niewoli wzięto setki sowieckich żołnierzy.

=====

Marszałek Józef Piłsudski w czasie swojego pobytu w dniu 07 czerwca 1921 r. w Grudziądzu, podejmowany podczas uroczystego obiadu w kasynie wojskowym dziękował uroczysto swojemu niedawnemu bezpośredniemu podkomendnemu za trud i poświęcenie Wszystkich, a szczególnie żołnierzom Pułku Dzieci Grudziądza, których ofiarność przyspieszyła znacznie Zwycięstwo. Oni zawsze byli pierwsi! Słowom towarzyszył toast!

PS. Dodać należy, że w uznaniu zasług aż 34 żołnierzy 64. Pułku Piechoty zostało uhonorowanych Krzyżem Srebrnym Virtuti Militari.

BOLSZEWICY IDĄ!

Jak w dawnej Polsce okrzyk: „Tatarzy idą!” budził zgrozę i był hasłem do gromadnej obrony, tak dzisiaj najazd bolszewików wywołał potężny odruch narodowego gniewu. I jak ongi Tatarów, tak dzisiaj rozgromiliśmy bolszewickie hordy!

Z CZEM SZLI BOLSZEWICY?

Bolszewicy głoszą dla zwabienia włościan: „Wszystka ziemia chłopom”. Ale gdy chwycą władzę, dyktują pięścią w oczy: „Wszystkie plony sowietom, a tobie, chamiu, pracować za funt suchara! Od wszelkiej zaś własności uwaga! *Wszystko dla państwa!*”

Bolszewicy głoszą: Wyrzucić „burżujów” z mieszkań, a dać je *biednocie!* Ale z kolei pan komisarz wyrzuca biedną „swolocz” — i *sama się rozsiada* w burżujskim mieszkaniu.

Bolszewicy głoszą: „Fabryki robotnikom”, ale „upadstwowiają” t.j. *sagarniają* i mięt tylko fabryki, lecz wszelkie rzemiosła, zmuszają robotników pod grozą śmierci do 12-to godzinnej złe płatnej — pracy dla sowietów.

Artykuł z prasy polskiej oraz zdobyte przez Polaków sowieckie sztandary pod Warszawą.
Domena publiczna

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.